# ДИСОЦІАЦІЯ В ГОСТРОМУ ПЕРІОДІ ПІСЛЯ КРИМІНАЛЬНОГО ПОСЯГАННЯ: МЕХАНІЗМИ ТА ЗНАЧЕННЯ ДЛЯ ПСИХОЛОГІЧНОГО СУПРОВОДУ

***Євко Д. В.**, Київський університет інтелектуальної власності та права*

**DOI:** 10.53672/ej.6.2026.04.12 Check for updates

**Анотація.** У тезах розкрито механізми та особливості прояву дисоціації в гострому періоді після кримінального посягання – захисної іммобілізації, «подвійного режиму» реагування, первинної та вторинної дисоціації, психогенної амнезії, флешбеків та афективно-звуженої свідомості, спираючись на дослідження О. Лазорко, Л. Вольнової, В. Старика, Р. Вереші, В. Кучеренка. Автор обґрунтовує необхідність екстраполювати принцип нейропсихологічної вразливості із постаті правопорушника (стан сильного душевного хвилювання) на постать потерпілого, наголошуючи, що фрагментарність і непослідовність свідчень жертви в гострому періоді є закономірним наслідком дисоціативного захисту, а не ознакою нещирості. Автор пропонує триетапну модель психологічного супроводу постраждалих (екстрена стабілізація і заземлення – спеціалізована психотерапія – психосоціальна реабілітація), спрямовану на запобігання переходу гострої дисоціативної реакції в хронічний посттравматичний стресовий розлад.

**Ключові слова:** дисоціація, кримінальне посягання, психологічний супровід постраждалих, посттравматичний стресовий розлад, афективно-звужена свідомість, вторинна профілактика ПТСР

**Постановка проблеми.** У сучасних умовах особливої важливості та значущості набуває проблема психологічних наслідків кримінальних посягань, які можуть супроводжуватися вираженим психоемоційним напруженням, втратою відчуття безпеки та труднощами в осмисленні пережитої події. Однією з можливих реакцій на інтенсивний травматичний досвід є дисоціація, що проявляється у порушенні інтеграції свідомості, пам'яті, емоцій, сприйняття власного тіла та навколишньої дійсності. У гострому періоді після кримінального посягання дисоціативні реакції можуть виконувати тимчасову захисну функцію, знижуючи інтенсивність переживання психотравмувальної події. Водночас вони можуть ускладнювати усвідомлення та вербалізацію пережитого, послідовне відтворення подій і встановлення психологічного контакту з фахівцем. Це зумовлює необхідність врахування дисоціативних проявів під час психологічного супроводу постраждалих осіб.

Актуальність проблеми полягає також у необхідності розмежування ситуативних дисоціативних реакцій і стійких дисоціативних порушень, а також недопущення хибної інтерпретації емоційної відстороненості, фрагментарності спогадів або зовнішнього спокою як ознак байдужості чи недостовірності повідомлення. Відтак дослідження механізмів дисоціації в гострому періоді після кримінального посягання є важливим для формування безпечного, травма-інформованого та психологічно обґрунтованого супроводу постраждалих.

**Мета.** З'ясувати механізми та особливості прояву дисоціації в гострому періоді після кримінального посягання та обґрунтувати основні напрями психологічного супроводу постраждалих осіб.

**Аналіз стану опрацювання питання.** Проблема психологічних наслідків травматичного досвіду та дисоціативних реакцій активно досліджується на перетині клінічної та юридичної психології. Зокрема, О. Лазорко запропонувала нейропсихологічну модель тілесної дисоціації в

умовах війни, тобто тривалого травматичного стресу, за якою дисоціація діє як нейробіологічний механізм захисної іммобілізації, що зумовлює фрагментарність спогадів; за аналогією цю модель доцільно застосовувати й до гострого періоду після кримінального посягання, що вимагає фокусування екстреної допомоги на заземленні жертви. Л. Вольнова розкрила специфіку формування «подвійного режиму» реагування та обґрунтувала необхідність розглядати дисоціацію насамперед як адаптивний інструмент виживання.

В. Старик дослідив динаміку первинної та вторинної дисоціації безпосередньо в момент нападу, довівши, що психогенна амнезія, флешбеки та непослідовність свідчень є закономірним наслідком захисного блокування психіки. Водночас Р. Вереша обґрунтував потребу екстраполювати принцип нейропсихологічної вразливості з правопорушника на потерпілого. Він показав, що гостра дисоціація жертви за своїм тотальним впливом прирівнюється до стану фізіологічного афекту і потребує відповідної глибокої експертної оцінки. В. Кучеренко розширив це розуміння, довівши, що феномен афективно-звуженої свідомості критично знижує здатність потерпілого об'єктивно сприймати дійсність, що безпосередньо впливає на надійність показань у судовій практиці. Практичний вектор вирішення проблеми окреслили В. Первий та В. Сухий, які розробили триетапну модель вторинної профілактики посттравматичного стресового розладу.

Зроблений аналіз показує, що науковці ґрунтовно вивчили нейробіологічну природу гострої дисоціації, її вплив на когнітивні функції жертви, а також довели необхідність врахування цього стану під час юридичної оцінки подій.

Проте нез'ясованим лишається питання створення єдиного, стандартизованого алгоритму міжвідомчої взаємодії, який би поєднував клінічні вимоги до екстреної стабілізації з кримінально-процесуальними потребами слідства. Відкритим є завдання розробки конкретних протоколів опитування та психологічного супроводу в перші години після злочину, які б одночасно враховували дисоціативний статус жертви, забезпечували юридичну повноту її свідчень і гарантовано запобігали вторинній віктимізації та ретравматизації.

**Виклад основного матеріалу.** У гострому періоді після кримінального посягання дисоціація часто маскується під емоційну відстороненість чи шок, які слідчі та оточення можуть помилково сприймати як спокій або адаптивну стійкість. Насправді ж за цим зовнішнім «мовчанням» діє потужний нейробіологічний механізм захисної іммобілізації: стикаючись із раптовим руйнуванням базової безпеки, психіка потерпілого вимикає соматосенсорні відчуття для виживання в умовах екстремальної загрози. Цей стан не лише зумовлює фрагментарність спогадів, суттєво ускладнюючи проведення першочергових слідчих дій, а й визначає специфіку психологічного супроводу. Замість стандартного опитування чи негайного аналізу травми, екстрена допомога має фокусуватися на поступовому заземленні та поверненні відчуття фізичної безпеки, оскільки ігнорування дисоціативного статусу жертви неминуче веде до ретравматизації та розвитку повноцінного ПТСР [4].

Специфіка цього захисного стану полягає у формуванні своєрідного «подвійного режиму» реагування: потерпіла особа може механічно відтворювати слідчому хронологію злочину, зберігаючи когнітивну ясність, проте її емоції виявляються повністю заблокованими. Такого виду функціональна дисоціація діє як тимчасова внутрішня «перегородка», що оберігає психіку від нестерпного афективного навантаження. Однак цей бар'єр небезпечний тим, що сприяє накопиченню неінтегрованих переживань, які згодом неминуче вибухають у вигляді відтермінованих посттравматичних реакцій. Тут виникає ключовий клінічний парадокс гострого періоду: для опрацювання травми жертві необхідне відчуття повної безпеки, яке кримінальне посягання щойно тотально зруйнувало. Саме тому сучасний психологічний супровід вимагає розглядати

дисоціацію не як патологічний симптом, а як адаптивний інструмент виживання. Головне завдання фахівця – це не ламати цей захист передчасним форсуванням емоцій, а створити стабільний безпечний екологічний простір, який дозволить психіці потерпілого поступово інтегрувати пережитий досвід [2].

Зіткнувшись із реальною загрозою під час кримінального посягання, психіка жертви застосовує дисоціацію як екстрений механізм виживання, що в гострому періоді найчастіше проявляється через флешбеки та психогенну амнезію. Безпосередньо в момент нападу розгортаються процеси первинної та вторинної дисоціації: первинна фрагментує цілісне сприйняття, фіксуючи у свідомості лише окремі деталі для зниження емоційного жаху, тоді як вторинна забезпечує психологічне знеболення, дозволяючи людині дистанціюватися і діяти на «автопілоті». Оскільки цей травматичний досвід залишається неінтегрованим, невдовзі він починає прориватися у свідомість через неконтрольовані флешбеки – гіперреалістичні сенсорні спалахи, що змушують потерпілого наново переживати напад під дією найменших тригерів. З огляду на це, фахівцям і слідчим критично важливо усвідомлювати, що емоційна «замороженість», раптові панічні реакції та фрагментарність свідчень є не спробою приховати факти, а закономірними наслідками дисоціативного захисту, що вимагає застосування винятково обережних, стабілізуючих методів психологічного супроводу та нетравмуючого опитування [6].

Сучасне кримінальне право та юридична психологія визнають, що екстремальні стресові стани докорінно змінюють роботу свідомості та волі людини. Традиційно в юриспруденції цей аспект досліджується переважно щодо підозрюваних, наприклад, стан «сильного душевного хвилювання» визнається фактором, що істотно обмежує здатність правопорушника керувати своїми діями, і тому юридично пом'якшує відповідальність. Однак цей самий принцип нейропсихологічної вразливості критично важливо екстраполювати на стан потерпілої особи в момент злочину. Під час кримінального посягання жертва переживає не менш потужний емоційний вибух, який запускає механізм гострої дисоціації. Як і фізіологічний афект, дисоціація виникає раптово, чинить тотальний вплив на психіку і виводить людину зі стану нормального функціонування. Потерпілий тимчасово втрачає здатність адекватно сприймати об'єктивну дійсність, оцінювати рівень загрози та хронологію подій. Тому під час допитів і психологічного супроводу фахівці мають враховувати, що фрагментованість пам'яті, нелогічна поведінка чи відсутність активного опору є не свідомим викривленням фактів з боку жертви, а закономірним наслідком дисоціативного шоку, який потребує такого ж глибокого експертного розуміння, як і стан афекту у злочинця [1].

Феномен афективно-звуженої свідомості є одним із ключових механізмів, що супроводжує гостру дисоціацію в момент кримінального посягання. Під впливом раптового та екстремального страху звичні психічні процеси потерпілого гальмуються, а обсяг свідомості різко звужується. Увага фокусується винятково на джерелі загрози, що автоматично запускає стереотипні реакції виживання, як, наприклад, глибоке «завмирання». Через таке афективне перенавантаження жертва тимчасово втрачає здатність об'єктивно сприймати дійсність та хронологію подій, що неминуче призводить до фрагментації спогадів. У контексті судової практики та психологічної експертизи цей фактор має критичне значення: оцінюючи надійність показань потерпілих, фахівці повинні розуміти, що плутаність чи неповнота свідчень у гострому періоді часто є не ознакою нещирості, а прямим наслідком афективного звуження свідомості під час пережитого шоку [3].

У контексті кримінального посягання запобігання розвитку посттравматичного стресового розладу базується на заходах вторинної профілактики, які необхідно впроваджувати безпо-

середньо в гострому періоді, коли у потерпілого домінує стан захисної дисоціації. Ефективний психологічний супровід у цей час вимагає невідкладності, застосування винятково неретравматизуючих методів та злагодженої взаємодії правоохоронців із кризовими психологами. Цей процес розгортається у три етапи, які починаються з екстреної стабілізації, заземлення та створення безпечного простору одразу після злочину, що дозволяє коректно провести першочергові слідчі дії, переходячи до спеціалізованої психотерапії задля обережного об'єднання фрагментованих дисоціацією спогадів у цілісний наратив, і завершуючись психосоціальною реабілітацією з опорою на копінг-стратегії жертви. Саме своєчасне розпізнавання дисоціативного статусу та така поетапна допомога дозволяють ефективно опрацювати травматичний досвід і запобігти переходу гострої шокової реакції у хронічний ПТСР [5].

**Висновки.**

1. Дисоціація в гострому періоді після кримінального посягання є захисним механізмом психіки, який дає змогу тимчасово знизити інтенсивність переживання травматичної події. Вона може проявлятися емоційною відстороненістю, фрагментарністю спогадів, психогенною амнезією, флешбеками та звуженням свідомості.

2. Дисоціативні реакції безпосередньо впливають на сприйняття, пам'ять і відтворення подій, тому фрагментарність або непослідовність свідчень не слід автоматично трактувати як ознаку нещирості чи недостовірності потерпілої особи.

3. Психологічний супровід у гострому періоді має бути травма-інформованим і неретравматизуючим. Першочерговими завданнями є стабілізація, заземлення, відновлення відчуття безпеки та встановлення психологічного контакту, а не передчасне форсування емоційного опрацювання травми.

4. Ефективність психологічної допомоги визначається її своєчасністю та поетапністю: від екстреної стабілізації й заземлення до спеціалізованої психотерапії та подальшої психосоціальної реабілітації. Такий підхід спрямований на інтеграцію травматичного досвіду та зниження ризику переходу гострої реакції у хронічний ПТСР.

**Список використаних джерел**

**1.** Вереша Р. В. Емоційний стан особи: кримінально-правовий та віктимологічний аспекти. Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ. 2018. № 4 (109). С. 77–86.

**2.** Вольнова Л. М., Ярошинська С. О. Дисоціація як захисний механізм особистості при психологічній травмі. Суспільство, наука, освіта: актуальні дослідження, теорія та практика. 2025. С. 58–60. URL: https://ir.lib.vntu.edu.ua/server/api/core/bitstreams/2743632c-5deb-4885-bf16-b3dbd1e90679/content (дата звернення: 06.10.2026).

**3.** Кучеренко В. Афективно-звужена свідомість та її значення в судовій практиці. Проблеми психології діяльності в особливих умовах : матеріали конф. (м. Черкаси, 23 квіт. 2025 р.). Харків : ФОП Супрун Т. О., 2025. С. 157–159.

**4.** Лазорко О. Тілесна дисоціація в умовах війни: нейропсихологічна модель і клінічні профілі. Психологічні перспективи. 2026. Вип. 47. С. 150–168. DOI: https://doi.org/10.29038/2227-1376-2026-47-laz

**5.** Первий В. С., Сухий В. Ф. Організація надання комплексної медико-психологічної допомоги особам з посттравматичним стресовим розладом. Гуманітарно-педагогічна освіта: здобутки, проблеми, перспективи : матеріали конф. (м. Дніпро, 20 листоп. 2024 р.). Дніпро : Акцент ПП, 2024. С. 24–26.

**6.** Старик В. Характеристика дисоціативних станів при подоланні психічної травми. Молодий вчений. 2018. № 1 (53). С. 54–57. URL: https://molodyivchenyi.ua/index. php/journal/article/view/5238 (дата звернення: 06.10.2026).

## *Dissociation in the Acute Period Following a Criminal Offence: Mechanisms and Significance for Psychological Support*

*Yevko D. V.*

**Abstract.** The paper reveals the mechanisms and manifestations of dissociation in the acute period following a criminal offence — defensive immobilization, a "dual mode" of response, primary and secondary dissociation, psychogenic amnesia, flashbacks, and affectively narrowed consciousness — drawing on the research of O. Lazorko, L. Volnova, V. Staryk, R. Veresha, and V. Kucherenko. The author argues for extrapolating the principle of neuropsychological vulnerability from the offender (the state of strong emotional disturbance) to the victim, stressing that fragmentary and inconsistent testimony given by the victim in the acute period is a natural consequence of dissociative defence rather than a sign of insincerity. The author proposes a three-stage model of psychological support for victims (emergency stabilization and grounding — specialized psychotherapy — psychosocial rehabilitation) aimed at preventing the transition of an acute dissociative reaction into chronic post-traumatic stress disorder.

**Keywords:** dissociation, criminal offence, psychological support for victims, post-traumatic stress disorder, affectively narrowed consciousness, secondary prevention of PTSD

**Бібліографічний опис (ДСТУ 8302:2015):** Євко Д. В. Дисоціація в гострому періоді після кримінального посягання: механізми та значення для психологічного супроводу. Судово-психологічна експертиза. Застосування поліграфа і спеціальних знань в юридичній практиці. 2026. Т. 11, № 4 (64). С. 71–75. DOI: https://doi.org/10.53672/ej.6.2026.04.12.